

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.019>
УДК 81'38

М.С. ДЕЛЮСТО, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
вул. Репіна, 12, м. Ізмаїл, 68601
E-mail: mdelyusto@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9162-4131>

ЗМІНИ У СТАВЛЕННІ ДО ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН МЕЖИРІЧЧЯ ДНІСТРА І ДУНАЮ

У статті проаналізовано мовні біографії носіїв гагаузької та албанської мов, які мешкають на півдні Одещини, у межиріччі Дністра і Дунаю, а також представлено спостереження над мовною ситуацією цього регіону після 24 лютого 2022 року. Отримані результати зіставлено з попередніми дослідженнями, виконаними наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Засвідчено, що мовна й освітня політика України від початку російської агресії 2014 року, особливо активна фаза російської агресії, спричинили мовний зсув, пов'язаний зі зміною ставлення до української мови як державної, а саме, — мови міжнаціонального спілкування. З'ясовано, що російська мова як мова агресора втрачає свої позитивнооцінні характеристики в полілінгвальному південнобессарабському регіоні і її вже сприймають негативно й з естетичних позицій, і за параметром престижу. Установлено, що представники національних меншин потребують глибоких знань державної мови для безперешкодного використання її як засобу міжнетічної комунікації.

Ключові слова: ставлення до мов, мовна поведінка, гагаузька мова, албанська мова, українська мова, мова міжнаціонального спілкування.

В ареалі межиріччя Дністра і Дунаю (МДД) / Південній Бессарабії / Буджаку понад 200 років співіснують і контактують українська, румунська, болгарська, російська, гагаузька, циганська, албанська та інші мови. На мовному бутті регіону позначився вплив тюркського і німецького етномовних компонентів. Перший домінував в ареалі від поч. ХVІ ст., коли

Цитування: Делюсто М.С. (2023). Зміни у ставленні до державної мови представників національних меншин межиріччя Дністра і Дунаю. *Українська мова*, 3(87), 19—33. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.019>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

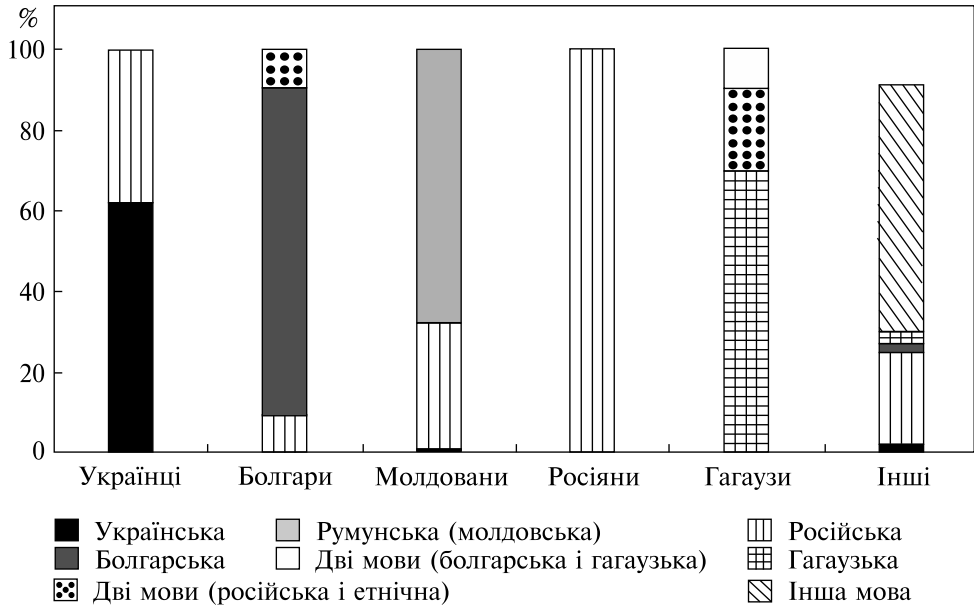

Рис. 1. Відповіді на запитання «Яку мову Ви вважаєте своєю рідною мовою?» (1993—1994)

Туреччина приєднала Буджак та коли в ньому оселилися ногайські татари (поч. XVII ст.), які утворили Буджацьку орду. На території Буджака внаслідок змішування кількох хвиль кочових тюркських племен, більшість із-поміж яких становили ногайці, навіть сформувалася етнічна група «буджацькі татари». Вони залишили Буджак на початку Російсько-турецької війни 1806—1812 рр., а турки — наприкінці її. Після 1812 р., коли регіон відійшов до Росії за умовами Бухарестського миру, на зміну тюркськомовним народам Російська імперія заселила Буджак іншими етносами, серед яких — німці. Останні мешкали в регіоні з 1814 р. до 1940 р., сформувавши етнічну групу «бессарабські німці». Це засвідчує інтегративний потенціал цієї поліетнічної історичної області, адже всі етноси регіону, зберігаючи етнічну ідентичність, водночас ідентифікують себе як бессарабці.

Багатокомпонентну й динамічну мовну ситуацію в ареалі ускладнює полідіалектність зазначених складників, їх переселенський характер і змінний у часі та просторі соціальний статус ідіомів, зокрема, як офіційних / державних, відповідно, більш чи менш престижних, що мають або не мають наддіалектну / літературну форму.

Уперше в соціолінгвістичному аспекті мовну палітру регіону було схарактеризовано науковцями Ізмаїльського державного педагогічного інституту на початку 90-х років XX ст. (Колесников, 1994). У дослідженні на підставі анкетування (використано чотири типи анкет) 2500 мешканців різних соціально-вікових груп (Ізмаїльського, Болградського, Ренійського, Кілійського, Саратського, Татарбунарського й Тарутинського р-нів, а також міст Ізмаїл, Болград, Рені, Кілія, Вилкове) мовну ситуа-

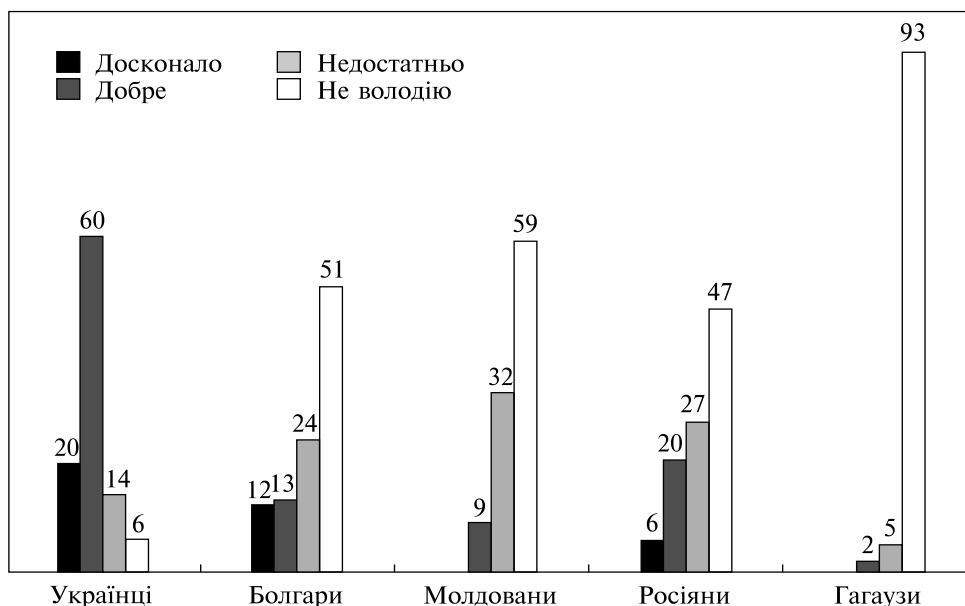

Рис. 2. Відповіді на запитання «Як Ви оцінюєте ступінь володіння українською мовою?» носіїв основних національних мов регіону (1993—1994)

цію було визнано складною, безконфліктною, «толерантною» (ішлося про толерантне ставлення як до самих контактних мов / діалектів, так і до випадків інтерференції в рідних ідіомах).

Для отримання відомостей щодо ступеня володіння рідною та українською мовами з-поміж осіб різних професій і національностей віком 20—60 років було використано анкету № 1 (Колесников, 1994, с. 22). Результати анкетування 420 представників слабких мов регіону в сільських населених пунктах (з яких 36 % — болгари, 24 % — росіяни, 18 % — румуни, 3 % — гагаузи, 3 % — представники інших національностей) різних вікових груп, серед яких 85 % респондентів віком 25—45 років, засвідчили, що як мову міжнаціонального спілкування в регіоні в цей період унаслідок мовної політики СРСР (а мовна ситуація, на думку дослідників, — завжди наслідок мовної політики) використовували російську. Були зафіксовані навіть факти відмови від рідної національної мови на користь російської (рис. 1), а також чимало інших цікавих явищ.

Моніторинг готовності носіїв основних національних мов регіону до впровадження національної мовної політики, розширення сфер використання української мови тоді засвідчив такі результати: краще за всіх українською мовою з-поміж представників національних меншин володіли етнічні росіяни, 25 % з яких оцінювали рівень своїх знань державної мови позитивно (20 % — добре і 6 % — досконало), болгари гірше володіли українською мовою (12 % респондентів відзначили досконале володіння державною мовою, 13 % — добре), натомість для молдован (румун) та особливо гагаузів спілкування українською мовою спричиняло значні труднощі (рис. 2).

Анкета № 2 (Колесников, 1994, с. 26—27), основною метою якої було з'ясування характеру соціальної взаємодії мов у регіоні, визначала також готовність і рівень бажання населення до вивчення української державної мови. На запитання «*Чи вистачає Вам у практичній діяльності знання української мови?*», де були передбачені відповіді «так» і «ні», 72 % респондентів відповіли: «ні». Практично ніхто з респондентів не вивчав тоді української мови на спеціально організованих курсах, самостійне вивчення підтвердили 7 % опитаних.

На запитання «*Чи хотіли б Ви вивчати українську мову?*» з пропонуваними варіантами відповідей «за оплату (репетиторство)», «за рахунок держави на курсах», «самостійно», «не хочу» отримано такий розподіл відповідей: 29 % респондентів уважали за потрібне вивчати українську «за рахунок держави на курсах», 5 % — «за оплату (репетиторство)», 4 % — «самостійно», а 62 % відповіли, що «не мають такого бажання».

На початку ХХІ ст., у 2006 р., локально мовну ситуацію в регіоні описала Н.М. Бікова (Бікова, 2006), яка дослідила мовну ситуацію в с. Старі Трояни тепер Ізмаїльського району Одеської області, у якому компактно мешкає болгарське, гагаузьке, українське, російське населення. Урахування власне мовних і позамовних (соціолінгвальних) чинників дало змогу дослідниці проаналізувати мовну поведінку носіїв болгарської та гагаузької мов за соціальними, освітніми, віковими та статевими параметрами, виявити ситуативну і стратифікаційну варіативність вибору ними мов.

Результатами виконаного дослідження стали такі узагальнення щодо функціонування слабких мов у регіоні:

1) представники національних меншин по-різному виявляють своє ставлення до рідної мови: болгари спілкуються болгарською насамперед у родинному колі, поза його межами використовують російську або гагаузьку, натомість гагаузів вирізняє збереження рідного ідіому як засобу спілкування не лише в межах родини, а й поза нею;

2) рівень асиміляції болгар є значно вищим, порівняно з гагаузами, що підтверджують факти визначення рідною мовою деякими респондентами-болгарами мови не своєї національності;

3) значущим чинником впливу на мовну поведінку інформантів визнано їхній вік, зокрема рівень використання болгарської та гагаузької мов зменшується в напрямі «старше → середнє → молодше покоління»;

4) на мовну поведінку болгар і гагаузів молодшого покоління значний вплив чинить мова шкільного навчання й ціннісні орієнтації, що призводить до витіснення діалектів болгарської та гагаузької мов і заміну їх російською в цій віковій групі;

5) і в болгар, і в гагаузів більшу схильність до переходу на російський мовний код мають жінки, ніж чоловіки¹;

¹ Це спостереження над мовною поведінкою болгар суперечить нашим спостереженням над мовною поведінкою місцевих українців, з-поміж яких саме чоловіки мали більшу схильність до переходу на російський мовний код, який вони зна-

б) найхарактернішими типами мовної поведінки мешканців є кодові перемикання мовного і мовленнєвого характеру;

7) українська мова важко «торує собі шлях»; об'єднувальними мовами в цій спільноті є гагаузька і російська (Бікова, 2006, с. 12—13).

Пізніші розвідки присвячені частковим аспектам соціолінгвальної проблематики регіону і пов'язані переважно з функціонуванням української мови в ареалі в діалектній та літературній формі, а також деяких мов національних меншин (Колесников, 2015; 2019; 2022).

Дослідження мовної ситуації в ареалі сьогодні, коли триває повномасштабна війна Росії проти України і відбулися та відбуваються зміни в різних сферах соціомовного буття мешканців краю, є надзвичайно актуальним, пор. спостереження над мовною ситуацією в Україні загалом (Соколова, 2023) та в інших її регіонах (Шумицька, 2022).

Участь у Міжнародному науковому проєкті «Contested Language Diversity — Dealing with Minority Languages in post-Soviet Ukraine», див. (Wingender, 2021; Kiss, 2022), дала змогу застосувати запропоновану його організаторами (а також адаптовану українцями до загальноукраїнських і соціомовних регіональних проблем) анкету для збирання мовних біографій мешканців регіону з метою комплексного вивчення мовної ситуації в ньому для його гармонійного розвитку, уникнення загострення потенційних конфліктів на етномовному ґрунті, збереження мов меншин й розвитку державної мови як мови міжетнічної комунікації, як чинника національної безпеки України.

Мовні біографії представників національних меншин регіону (гагаузів, албанців) різних соціальних і вікових груп (1952—2004 р. н.) зібрано впродовж 2020—2022 рр. Їх аналіз уможлиблює констатацію низки фактів, які характеризують мовну ситуацію в ареалі, зокрема й зміни у ставленні до державної мови.

Носії гагаузької та албанської, як і носії багатьох інших національних мов у регіоні, є мультилінгвами. Зазвичай гагаузи (представники молодшої та середньої вікових груп) володіють щонайменше трьома мовами (гагаузькою, російською та українською) або чотирма мовами, крім зазначених, — болгарською мовою (оскільки чимало гагаузів мешкають у селах разом із болгарами (с. Старі Трояни, с. Новоселівка, с. Дмитрівка тощо), мають одного з батьків болгарської національності або чоловіка / дружину болгарської національності і навіть називають болгарську мову другою рідною, активно використовують її в побуті, потрапляючи у відповідне мовне середовище. Гагаузи й албанці переважно старшого й середнього покоління російську мову знають, оскільки вивчали її у школі, а також вона тривалий час мала статус мови міжетнічної комунікації. Молодші представники цих меншин, які вивчали в школі вже українську мову, загалом добре знають останню. Представ-

ли краще за жінок, оскільки служили в армії, нерідко мали професію, пов'язану з потребою постійного виїзду за межі села тощо.

ники інших вікових груп наразі опановують українську через навчання, інтернет, ЗМІ, спілкуючись із молодшим поколінням, на роботі (в офіційно-діловій сфері) тощо.

У записаних мовних біографіях маємо не лише фактичні підтвердження полілінгвізму (про що свідчать відповіді на поставлені запитання), а й численні приклади російсько-українсько-національного перемикання кодів (залежно від рівня мовної компетенції мультилінгва, «тиску» мовного середовища, характеру повідомлюваної інформації, зокрема, стосунку її до професійної чи побутової сфери тощо), інші вияви інтерференції:

Людмила (гаг., 1967 р. н.): [у м'єн'а / йа шч'їмайу / род'ной йа'зик / гагау'зк'ій / пото'му што'мама / гагау'з'ка // а с'ей'час / пон'їмайет'є / как вс'о разв'ївайетса // с'ей'час ми в'д'етском са'ду'винужд'єни розмов'л'ати украї'н'ско'ю мово'ю // 'єто н'є што-то пло'хое / йа пон'їмайу / што ми вс'є про'живаем в Украї'н'є // у м'єн'а в р'єп'єр'туар'є оч'єн' мно'го украї'н'ск'іх п'ісен' / йа із задо'волен'ам засп'ївайу / а'ле все ж таки / ко'гда йа нач'їнала ра'ботат' / 'д'єт'ї пр'їход'їл'ї в'д'єтский сад / он'ї говор'їл'ї на гагау'з'ком / на болгарском].

Домнікія (гаг., 1966 р. н.): [в конце об'а'зат'єл'но / с'їн'їну / ну / сковорода та'ка'яа п'лоска'яа / с'їн'ї // в:оскр'єс'єн'їє она мн'є / ну / на'пр'їм'єр / гово'р'їт / ай / ч'їкч'їд'єр'є // Ван' / ай / спус'т'їс' в'погр'єб'ї н'єс'ї'банку огу'р'цов // говор'їт так / Ван' / к'їдр'д'їм'р'ї'банка са'лата].

Окремі гагаузи знають п'ять (і більше) мов, володіють і молдовською мовою (здебільшого старше покоління, рідше — представники середньої вікової групи), а також — турецькою мовою.

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): Ну, звичайно, вони ж почали зі мною, взагалі дід з бабою почали (розмовляти) зі мною гагаузькою, мама була проти, бо це буде акцент у школі російською. І те, що мама ще вчитель. Вона була проти. Ну, воно так пішло. Дві мови одразу, а потім у школі і третя — болгарська, а потім молдавська якось.

Микола (гаг., 2003 р. н.): Моя ось прабабуся, вона вже покійна, але вона знала і румунську, і російську, і гагаузьку мови.

Людмила (гаг., 1967 р. н.): На другому місці російська, на третьому — турецька. Я там працювала. Ось що, турецькою мовою мені подобається. У них такі словесні звороти, пестять слух, дуже подобається мені турецька мова й турецькі пісні. Намагаюся виконувати, але для себе.

Модератор: Отже, гагаузька, російська, турецька, а потім — українська. Болгарська — на п'ятому місці. Ви п'ятимовна?

Людмила (гаг., 1967 р. н.): Так.

Зафіксовано також факти домінантного використання гагаузами рідного мовного коду на тлі розуміння російської мови в селах представниками старшої вікової групи.

Олена (гаг., 1997 р. н.): Моя бабуся взагалі знає і російську мову, і гагаузьку мову, розуміє болгарську мову, але рідною мовою для неї є гагаузька мова. Вона спілкується там із сусідами гагаузькою мовою, тому що в нас сусідки теж похилого віку, але сусідки майже не розуміють російської

мови, тому навіть коли я приїжджаю та розмовляю із сусідами, теж розмовляю суто гагаузькою мовою.

Албанці називають рідною албанську мову — «мову своїх батьків». Національну належність за їхніми свідченнями було вказано раніше і в їхніх особистих документах. У мовних біографіях вони ідентифікують себе як «українські албанці», а також як окрему субетнічну православну групу албанців — *увайти, арнаути*.

Албанці нерідко володіють п'ятьма мовами: рідною — албанською, яку використовують у родині, у побуті, гагаузькою, болгарською — оскільки в с. Каракурт Болградського р-ну, де вони компактно мешкають, є значна кількість гагаузів і болгар, хоч шлюби переважно укладають з албанцями, російською та українською албанці теж володіють, бо вивчали їх у закладах загальної середньої та вищої освіти. Пор.:

Модератор: *А скільки мов особисто Ви використовуєте у своєму житті?*

Петро (алб., 1959 р. н.): *П'ять.*

Модератор: *Назвіть їх, будь ласка.*

Петро (алб., 1959 р. н.): *Албанська, гагаузька, болгарська, російська, українська.*

Гагаузи ідентифікують себе як окремий етнос, незалежно від віку усвідомлюють свою етномовну окремішність.

Ганна (гаг., 1982 р. н.): *Я народжую дитину, а їй пишуть, що вона українець, як, якщо я чистокровна гагаузка? Моя дитина мені ставить питання, чому в тебе написано в паспорті гагаузка, а в мене — громадянин України? Я що, не гагауз, я йому кажу: «Ти — гагауз». А він: «А де написано, що я гагауз?».*

Олена (гаг., 1997 р. н.): *Я вважаю, що якщо наше покоління не буде розповідати своїм дітям про цю мову, дітей не будуть навчати цієї мови, то мова може зовсім зникнути, тому я вважаю, що ми повинні ознайомлювати наших дітей з мовами національних меншин хоча б для загального розвитку, для того, щоб вони розуміли, що вони не чисто українці там, чи росіяни, а в них є там таке коріння.*

Сферою використання гагаузької та албанської мов є родина, побут. Прикметно: інформанти наголошують на тому, що використовують рідні мови в ситуації, коли потрібно приховати якусь інформацію, а також для вираження емоцій. Зокрема, на запитання «У яких ситуаціях Ви говорите рідною мовою?» отримали відповідь:

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Коли сварюся з кимось, коли жартую, ну і так, просто поговорити, коли щось потрібно приховати.*

Модератор: *Чи є у Вас брати та сестри?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Є сестра.*

Модератор: *Якою мовою Ви з ними спілкуєтесь?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Все російською, лаємося гагаузькою, коли щось треба від когось приховати, знову ж таки — гагаузькою.*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Так. Усе російською, з мамою досі все одно російською.*

Модератор: *А по-гагаузьки з мамою не говорили?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Сварилися.*

Модератор: *Коли грубощі, або коли просто є емоції?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Просто емоції. До грубощів, дякувати Богу, не доходить.*

Модератор: *Якою мовою Ви спілкуєтеся зі своєю дружиною?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Російською.*

Модератор: *Гагаузькою сваритесь? Теж, як з мамою?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Ну, а що робить.*

Модератор: *Як Ви виражаєте почуття?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Російською, російською.*

Модератор: *А чому?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Так склалося.*

Рідна мова є важливим чинником збереження національної ідентичності гагаузів, якою вони, як і своєю мовою, культурою, звичаями, традиціями, стравами та іншими ідентифікаторами етносу, переважно пишаються. Про це свідчать такі домінантні відповіді на запитання «*Як Ви розумієте поняття «рідна мова»?»: «Рідна мова, — якою розмовляли батько, мати, дід, прапрадід, прапрапрапрадід», «...яка, напевно, увібралася з молоком матері», «...це та мова, якою розмовляли твої пращури, твої батьки, твої дідуся, бабусі», «...якою спілкуються мої пращури, мої батьки і яку я хочу передавати ще своїм дітям», «...мова батьків і наших предків», «...мати навчила розмовляти», «...якою думаю».*

Проте в мовних біографіях фіксуємо й факти відмови окремих гагаузів молодшої вікової групи вивчати рідну мову і говорити нею.

Олена (гаг., 1997 р. н.): *В мене є молодша сестра. Вона не знає гагаузької мови зовсім.*

Модератор: *Це Ваша рідна сестра?*

Олена (гаг., 1997 р. н.): *Так. Ми навчалися в одній школі, ми росли разом, але вона її не знає.*

Модератор: *А з чим Ви це пов'язуєте?*

Олена (гаг., 1997 р. н.): *Ну, в неї, розумієте, ось: не хочу, все. От, вона не хоче, і вона не буде навіть слухати, що там будуть казати. Ми-от вивчали в школі, нам оцінки ставили з гагаузької мови, але в неї був такий..., відразу в неї. Ні, і все, не буду вивчати. Зараз вона дуже погано розуміє, якщо я в неї щось питаю, вона може там одне слово зрозуміти, там, друге не зрозуміти. Ну, дуже погано...*

Писемною формою гагаузької мови (як і албанської) володіють лише представники молодшої вікової групи цих двох меншин, які вивчали і продовжують вивчати її в закладах загальної середньої освіти в межах предмета «Рідна мова» або на факультативних заняттях. Проте дехто з них, на відміну від старшого покоління, уміє писати цими мовами, особливо — гагаузи.

Модератор: *Ви можете і читати, і писати гагаузькою?*

Яна (гаг., 2004 р. н.): *Так, так.*

Модератор: *Це тому що Вас у школі вчили?*

Яна (гаг., 2004 р. н.): *Так, так.*

Модератор: *Як я розумію, Ваша бабуся не вміє писати?*

Яна (гаг., 2004 р. н.): *Бабуся не пише.*

Модератор: *Бабуся тільки говорить?*

Яна (гаг., 2004 р. н.): *Так.*

Усі інформанти (гагаузи) поділяють думку про те, що гагаузька мова і надалі є слабкою, поступово зникатиме. Зокрема, на запитання «Як Ви думаєте, що Ви відчуваєте, що з Вашою мовою буде через 10 років?» зафіксовано такі відповіді:

Микола (гаг., 2003 р. н.): *До мови ставляться добре, але мова не розвивається, тому що вже багато дітей виросли. Вони, якби, за національністю гагаузи, але розмовляють вже російською, українською мовою. Гагаузька мова потихеньку пропадає. Ну, вона ще буде, але мало людей будуть розмовляти на ній. Розуміти вони можуть її, але ось розмовляти... Може, будуть такі сім'ї, де будуть розмовляти, але так, для себе.*

Дехто з опитаних пов'язують долю мови з наявністю / відсутністю закладів загальної середньої освіти і викладанням мов меншин.

Домнікія (гаг., 1966 р. н.): [йесл'ї зак'ройут ш'коли / по'г'їбн'ет і йа'зик // йа знайу в Бол'градском район'е / в гагауз'к'їх ш'колах / там'тоже изу'чайут // йа п'ат'л'ет работала'завуч'ем / по'тому ми й'езд'їл'ї на с'ем'їнари / по нац'їонал'ному вихован'у / по нац'їонал'но-патр'їотичному вихован'у / ми й'езд'їл'ї в с'ола і там смотр'ел'ї // ми по'пал'ї в с'ело гагауз'коє / й'есл'ї в с'ел'е много л'уд'ей / то он сохр'ан'їтса / й'есл'ї н'ет / ш'колу зак'ройут].

З-поміж причин слабкості гагаузького ідіому й надалі в мовних біографіях називають також економічний занепад у країні та міграції населення у зв'язку із цим.

Ганна (гаг., 1982 р. н.): *Буде більше домінувати українська чи російська. Раніше виходили заміж за місцевих. А зараз виїжджають і знаходять десь там, звичайно забувається. Багато хто виїхав до Польщі, Італії, Америки, сім'ями жити. Багато хто в Україні живе, в Києві, в Одесі. Я також планую вирватися. Якщо нам скажуть, що культуру піднімуть, зарплату та рівень життя, я гагаузьку вивчу досконально.*

Більшість учасників інтерв'ю засвідчили толерантне ставлення до представників інших національностей та їхніх рідних мов.

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Бессарабія в нас взагалі своєрідний регіон. Тут багато мов. Я просто знаю і болгарську, і гагаузьку, і молдовську розумію. Тому в мене немає проблем із кимось спілкуватися. Тут усі дружно проживають.*

Олена (гаг., 1997 р. н.): *Гагаузів у нашому регіоні не дуже багато, але ми не сваримось з іншими національними меншинами, ніяк не відрізняємось зовнішньо та іншими рисами.*

На запитання «Як у Вашому населеному пункті / нашому регіоні загалом ставляться до російської² мови, до української, до болгарської?» до 24 лютого 2022 р. були отримані такі відповіді:

² Запитання ставили до війни. Тепер ставлення до російської мови, як і до всього російського, змінилося в бік негативного.

Микола (гаг., 2003 р. н.): *Спокійно.*

Модератор: *Не мають відрази, не кажуть, навіщо ця мова?*

Микола (гаг., 2003 р. н.): *Я не чув такого. Може, хтось каже, але я не чув.*

Як засвідчують пізніше записані інтерв'ю, ставлення респондентів до російської мови, як і до всього російського, змінилося в негативний бік.

Яна (гаг., 2004 р. н.): *Не хочу чути і говорити цією мовою (про російську).*

Російська мова є засобом міжнаціонального спілкування і в гагаузів, і в албанців. Цей факт засвідчено інформантами, зокрема такий статус російської мови вони самі озвучили:

Олена (гаг., 1997 р. н.): *...якщо ми бачимо якихось інших людей у своєму селі, ми спілкуємося російською мовою. Це мова незалежна. Ми не знаємо, наприклад, болгарську мову, а болгари не знають нашої мови і щоб розумітися, ми спілкуємось російською мовою.*

Петро (алб., 1959 р. н.): *[й'єст'єств'є:но/вмо'імолодй'є'годи/ко'н'єшно/бол'єйе'чаш'є'е'обш'ал'іс' на родном йазик'є / на албанском йазик'є // ну / пост'єп'єн:о йазик ас'ім'іл'іруйетс'а // молод'ож старайетса обш'атса на руском йазик'є / потому што он у нас йавл'аетса йазиком м'єжнационал'ного обш'єн'йа / хот' ми і на Україн'є жив'ом // ну / вот так вот старайутса обш'атса в основном на руском йазик'є // пост'єп'єн:о / ко'н'єшно / к сожл'єн'йу / албанск'й йазик заби'вайетса].*

Подекуди російська мова є засобом спілкування представників старшого і молодшого поколінь. На нашу думку, причиною цього є передусім недостатні знання старшим поколінням державної мови.

Олена (гаг., 1952 р. н.): *[у нас гагауз'кий родной йазик / но ми обш'чайемс'а как-то на руском бол'ше // і вот с д'єт'мі / с в'нукам'і // д'єт'і пон'їмайт гагауз'к'й / но н'є говор'ат // но ми пр'ївикл'ї так / на'в'єрно / дома / іл'ї со ш'коли так йеш'чо].*

Інформанти-гагаузи зазначили, що віддають перевагу російській мові, коли переїжджають до міста (у пошуках роботи і кращої долі) або просто приїждять туди.

Модератор: *Якою мовою Ви зараз спілкуєтеся в місті?*

Олена (гаг., 1997 р. н.): *У місті я спілкуюся російською мовою. Я коли дзвоню бабусі чи свекру, спілкуюся гагаузською мовою. Свекор зі мною — тільки гагаузською розмовляє.*

Маємо також факти цілеспрямованого вибору російської мови як рідної батьками-гагаузами для своєї дитини для полегшення її соціалізації.

Модератор: *Якою мовою Ви спілкуєтеся зі своєю дитиною?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Російською також.*

Модератор: *Гагаузською не говорите? Болгарською не говорите?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Ні, хай навчиться добре розмовляти російською спочатку.*

Модератор: *А з родичами зараз?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Гагаузською. Не, ну з мамою і сестрою — російською. А так з татом, з усіма — гагаузською. З тещею, з бабuleю, з усіма — гагаузською.*

Модератор: *Якою мовою вони розмовляють із Вашою дитиною?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Російською. Хай розмовляють російською.*

Модератор: *Це Ви їм сказали?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Так, так.*

Модератор: *А якби Ви їм не говорили?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Та, не, мій би батько гагаузькою розмовляв.*

Модератор: *А чому Ви йому забороняєте?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Хай дитина навчиться.*

Модератор: *Це Ваш вибір?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Це наш вибір, просто в товариша дівчина на два місяці старша за нашого, вони і болгарською, і гагаузькою, і російською, та дитина [дважди два], вибачте, не знає.*

На запитання про зацікавлених осіб у вивченні державної мови отримали відповідь, що це переважно державні службовці, представники адміністрацій.

Микола (гаг., 2003 р. н.): *Ті люди, які ось працюють на державних посадах чи на державних підприємствах, у них, авжеж, є зацікавленість у вивченні української мови, бо там треба розмовляти українською мовою, папери всі на українській мові заповнювати, і так.*

Модератор: *Але в осіб, які не працюють на таких посадах, немає такої потреби в регіоні?*

Микола (гаг., 2003 р. н.): *Не знаю, може комусь і цікаво вивчати цю мову, пізнавати її.*

І гагаузи, і албанці середньої та молодшої вікової групи охоче вивчають українську мову, усвідомлюють, що це їм потрібно для професійного зростання. Навіть визнають факти домінування її в окремий період їхнього життя.

Модератор: *Яка Ваша мотивація до вивчення української?*

Яна (гаг., 2004 р. н.): *Те, що це — державна мова. І її потрібно знати.*

Модератор: *Чи був у Вашому житті період, коли українська мова була домінантною? Чи ніколи такого не було?*

Домнікія (гаг., 1966 р. н.): *Знаєте, за останні ці чотири роки, як почалася НУШ, я, знаєте, іноді і вдома забувалася. Приходжу додому і починаю з мужем моїм, а він так — альо! [і йа пон'їмайу што...]. А в колективі тоді вже ми повністю перейшли — і накази, і збори — всьо українською мовою.*

Модератор: *Чи був такий період, коли Ви більше спілкувалися українською, ніж гагаузькою, російською?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Коли працював в Одесі.*

Модератор: *Скільки років?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *Півтора, два роки.*

Модератор: *Вона домінувала?*

Дмитро (гаг., 1990 р. н.): *У плані праці я більше розмовляв державною мовою, а після вже з друзями, де гагаузькою, де болгарською. Додому подзвонив — вже гагаузькою.*

Факти з мовних біографій респондентів підтверджують неоднаковий статус української мови де-юре в містах та селах регіону.

Домнікія (гаг., 1966 р. н.): *[самоіе што інт'єр'єсноіе / вот іа набрала 'п'єрвий клас / іа с'уда пр'їїехала буквал'но 25 'августа] тобто я не набира- ла клас. Мені дали дітей — я взяла їх. І першого вересня, коли я взяла дітей, я була в шоці. Діти розмовляють російською, вони не розуміють українську мову. Усі діти закінчили дитячі садочки. Усі діти закінчили школи розвивальні, оті розвивашки. Зібрала батьків — питаю: чому ваші діти не розуміють мене? [а іа с' 'п'єрвого с'єнт'абр'а говор'у с' 'н'ім'ї 'тол'ко] українською.*

Модератор: *У селі ситуація краща?*

Домнікія (гаг., 1966 р. н.): *Да, в селі, я вам кажу, що, от коли почалася НУШ, знаєте, і батьки почали, і приходили, спеціально ми проводили збори, батьківські збори, для того, щоб навчити батьків спочатку. Давайте це. І їм було цікаво. Вони приходили до школи розмовляли українською мовою, діти до школи — приходять і між собою розмовляють українською мовою, на перервах — українською.*

В усіх мовних біографіях гагаузів маємо підтвердження, що представники цього етносу розуміють державну мову, переглядають українськомовні ЗМІ та телебачення, однак не всі можуть розмовляти українською.

Модератор: *Якщо ми зараз, уявімо, заїдемо в гості до Вашого приятеля, в нього увімкнений телевізор, який канал?*

Микола (гаг., 2003 р. н.): *Український.*

Модератор: *Усі дивляться українські канали?*

Микола (гаг., 2003 р. н.): *Так, і розуміють. Вони розуміють її, але розмовляти на ній не можуть. Розуміти її — вони розуміють, але розмовляти на ній не можуть, бо не вчили, може.*

Дослідження мовної поведінки представників слабких мов регіону МДД, виконане на підставі мовних біографій у довоєнний період, засвідчило тенденцію до зміни ставлення до української мови як державної, а саме як мови міжнаціонального спілкування. Позитивну роль у поліпшенні іміджу та реального статусу державної мови відіграють національна мовна, освітня та інформаційна політика, зокрема реформа МОН України «Нова українська школа». Після 24 лютого 2022 року спостерігаємо різку зміну у ставленні до мов міжнаціонального спілкування в полілінгвальному південнобессарабському регіоні. Російська мова втрачає свої позитивні оцінні якості. Як мову країни-агресора, її вже не сприймають позитивно ні з естетичних позицій, ні за параметром престижу. У представників національних меншин, як і в етнічних українців, з'являється відраза до неї. Натомість українська мова набуває позитивної оцінки за цими ознаками, що позначається на бажанні мешканців регіону використовувати саме її, а не російську мову як засіб міжетнічної комунікації. Закони, спрямовані на захист української мови як державної (ст. 10 Конституції України, Закон України «Про освіту» 2017 р., Закон Украї-

ни «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 р.), створили законодавчі умови для цього.

Отже, завершенню повноформатного удержавлення української мови в регіоні, маркером якої вважаємо використання мови як засобу міжнаціонального спілкування, сприяє наразі не лише законодавство, але й соціально-політична ситуація в суспільстві, психологічна готовність представників різних етносів спілкуватися між собою державною мовою. На заваді цьому стоїть лише недостатня мовна компетенція старшого і подекуди середнього поколінь мовців. Уважаємо, що потреба представників національних меншин цих вікових груп у якісному знанні державної мови з метою використання її як засобу міжетнічної комунікації має бути задоволена. Лише тоді можна констатувати завершення процесу удержавлення української мови в регіоні.

Отримані результати відкривають перспективи подальшого вивчення мовної ситуації. Такі дослідження потрібні для пошуку оптимальних шляхів формування збалансованої мовної політики і ефективних заходів її реалізації. Зберегти і розвинути не лише державну, а й мови національних меншин ареалу, що перебувають під загрозою зникнення, зокрема гагаузьку та албанську, здатна тільки така мовна політика України.

Статтю опубліковано за матеріалами доповіді на Міжнародній онлайн-конференції «Дебати щодо мовного розмаїття в сучасній Україні: мови національних меншин, білінгвізм та мовні ідеології у воєнні часи» 21 жовтня 2022 р.

ЛІТЕРАТУРА

- Бікова Н.М. (2006). *Типи мовної поведінки в мультілінгвальному середовищі* [автореф. дис. ... канд. філол. наук]. Київ.
- Колесников О.А. (упор.). (1994). *Мовна ситуація в Придунайському краї Одеської області України: 1993—1994 рр.* Ізмаїл: Ізмаїльський педагогічний інститут.
- Колесников А. (2015). Соціолінгвістична ситуація на південному заході Одещини. Я. Кічук (ред.), *Українське Придунав'я у світлі гуманітарних досліджень* (с. 134—145). Ізмаїл: СМІЛ.
- Колесников А. (2019). Проблеми реалізації мовної політики України кінця ХХ — початку ХХІ століття у Південній Бессарабії. Я. Кічук (ред.), *Крос-культурний код Подунав'я: історико-лінгвістичні студії* (с. 63—68). Ізмаїл: РВВ ІДГУ; «СМІЛ».
- Колесников А.О. (2022). Із спостережень над проблемами реалізації національної мовної політики України в Південній Бессарабії. Н. Кондратенко (ред.), *Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи* (с. 98—105). Вінниця: ТВОРИ.
- Соколова С.О. (2023). Зміна ставлення до мов українців на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Українська мова*, 1(85), 3—19. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.003>
- Шумицька Г.В. (2023). Зміни в мовній ідентичності українців під час російсько-української війни: 2022 рік. *Українська мова*, 4(84), 3—10. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.003>
- Кісс Н.С. (2022). Дослідження мовних проблем в Україні під час війни (наукова хроніка). *Українська мова*, 3(83), 134—141.

Wingender M. (2021). *Contested Language Diversity — Dealing with Minority Languages in post-Soviet Ukraine*. <http://surl.li/gyqnc> (дата звернення: 10.04.2023).

Статтю отримано 18.04.2023

REFERENCES

- Bikova, N.M. (2006). *Types of language behavior in a multilingual situation* [abstract. diss. ... Cand. philol. Sciences]. Kyiv (in Ukrainian).
- Kiss, N.S. (2022). Research of the language issues in the wartime Ukraine. *Ukrainian language*, 3(83), 134—141 (in Ukrainian).
- Kolesnykov, O.A. (Ed.). (1994). *Language situation in the Danube District of Odesa Region of Ukraine: 1993—1994*. Izmail: Izmailskiy pedahohichnyi instytut (in Ukrainian).
- Kolesnykov, A. (2015). Sociolinguistic situation in the south-west of Odesa. Ya., Kichuk (Ed.), *Ukrainian Danube Region in the Light of Humanitarian Studies* (pp. 134—145). Izmail: SMYL (in Ukrainian).
- Kolesnykov, A. (2019). Problems of implementing the language policy of Ukraine at the end of the 20th — beginning of the 21st century in Southern Bessarabia. Ya., Kichuk (Ed.), *The cross-cultural code of the Danube: historical-linguistic studies* (pp. 63—68). Izmail: RVV IDHU; “SMYL” (in Ukrainian).
- Kolesnykov, A.O. (2022). From the observations on the problems of implementing the national language policy of Ukraine in Southern Bessarabia. N., Kondratenko (Ed.), *Applied Linguistics in the South of Ukraine: Achievements and Prospects* (pp. 98—105). Vinnitsa: TVORY (in Ukrainian).
- Shumytska, H.V. (2023). Changes in the linguistic identity of Ukrainians during the Russian-Ukrainian War: 2022. *Ukrainian language*, 4(84), 3—10. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.003> (in Ukrainian).
- Sokolova, S.O. (2023). Changes in the attitude of Ukrainians to languages against the background of the full-scale Russian invasion of Ukraine. *Ukrainian language*, 1(85), 3—19. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.003> (in Ukrainian).
- Wingender, M. (2021). *Contested Language Diversity — Dealing with Minority Languages in post-Soviet Ukraine*. Retrieved April 10, 2023 from <http://surl.li/gyqnc>

Received 18.04.2023

Maryna Deliusto, Candidate of Sciences in Philology,
Associate Professor,
Department of the Ukrainian Language and Literature
Izmail State University of Humanities
12 Repin St., Izmail 68601, Ukraine
E-mail: mdelyusto@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-9162-4131>

CHANGES IN THE ATTITUDE TOWARDS THE STATE LANGUAGE OF THE REPRESENTATIVES OF THE NATIONAL MINORITIES OF THE DNIESTER AND DANUBE RIVERS

The article deals the results of the analysis of language biographies of speakers of the Gagauz and Albanian languages who live in the south of Odesa region, between the Dniester and Danube rivers, as well as observations of the language situation in this region after February 24, 2022. A comparison of the obtained results with the results of previous studies carried out at the end of the 20th and the beginning of the 21st centuries showed that the language and educational policy of Ukraine since the beginning of the Russian aggression in 2014, especially the active phase of the Russian aggression,

caused a language shift associated with a change in attitude to the Ukrainian language as a state language, namely, as a language of international communication. The Russian language, losing its positive evaluative qualities in the polylingual South Bessarabian region, as the language of the aggressor, is no longer perceived positively either from an aesthetic point of view or in terms of prestige. Instead, the Ukrainian language acquires a positive evaluation based on these signs that, in addition to the laws aimed at protecting the Ukrainian language as a state language (Article 10 of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On Education” of 2017, the Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language” of 2019), causes the emergence of a real need for representatives of national minorities to have a high-quality knowledge of the state language in order to use it unhindered as a means of interethnic communication.

Keywords: *attitude to languages, language behavior, national minority languages, Gagauz language, Albanian language, Ukrainian language, language of international communication.*